

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

**ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього
НАН України»**

**ІНСТРУМЕНТИ ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ
РИНКІВ ПРАЦІ У КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

Науково-аналітична записка

Львів 2023

Виявлено чинники дестабілізації регіональних ринків праці України в умовах повномасштабної війни, обумовлені значними зовнішніми та масштабними внутрішніми міграціями населення, поглибленням проблем депопуляції, скороченням зайнятості та кількості робочих місць через припинення діяльності підприємств, звуження виробничих потужностей та релокацію бізнесу, зростанням прекарізації на ринку праці, розвитком галузево-структурних дисбалансів та посиленням кадрових проблем на ринках праці регіонів, погіршенням кадрового потенціалу суб'єктів господарювання, новими системними викликами – наслідками дестабілізації просторового розвитку економіки України. Визначено пріоритети та інструменти політики регулювання регіональних ринків праці і сфери зайнятості у контексті їх стабілізації та збалансування просторового розвитку економіки України.

Науково-аналітичну записку підготували: д.е.н., проф. Васильців Т. Г., к.е.н., с.д. Левицька О. О. (відділ проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів).

Стан та чинники дестабілізації регіональних ринків праці і сфери зайнятості України в умовах війни

З огляду на сильне суспільно-політичне потрясіння, зумовлене війною росії проти України, значних змін зазнають усі сфери, сектори і галузі регіональних економік, особливо ринок праці та сфера зайнятості. Повномасштабна війна призвела до істотної дестабілізації регіональних ринків праці та, відповідно, просторового розвитку, зокрема до критичного загострення диспропорцій і дисбалансів передусім в частині невідповідності обсягів і структури попиту та пропозиції праці. Екзистенційними викликами для регіональних ринків праці України в умовах війни стали:

- **значні обсяги зовнішньої міграції населення** (3,7 млн умовних біженців за перший місяць війни та 6,2 млн осіб станом на жовтень 2023 р.¹), що призвели до «вимивання» трудових ресурсів, погіршення інтелектуально-кадрового капіталу підприємств та обумовили проблеми дефіциту фахівців низки професій на регіональних ринках праці. Російське вторгнення в Україну спричинило кризу масового переміщення людей, зокрема за кордон, яка за своїми масштабами і динамікою стала безпрецедентною. За офіційними даними, з початку активної фази воєнної агресії кількість населення України зменшилася на 6,7 млн осіб, а негативне сальдо міграції в 2022 р. становило понад 9,43 млн осіб², тимчасовий захист в інших країнах отримали біля 6,2 млн українців¹. Серед опитаних українців, які виїжджали за кордон через війну, 51,5 % були жителями східних і південних областей України, 45 % – центральних областей (зокрема 31 % – з м. Києва та Київської області), лише 4 % – зі західних областей³. Зі Запорізької області за кордон виїхала майже чверть усього населення регіону (24 %), з м. Києва – 20 % населення, з Київської області – 19 %, з Харківської – 17 %, з Дніпропетровської та Миколаївської областей – по 16 %⁴.

Різке зменшення населення, а, відтак, і робочої сили, призвело до кадрового дефіциту, притаманного всім регіонам України. Для західних областей, де чисельність населення збільшилась за рахунок ВПО, дефіцит робітничих професій був лише частково компенсований, з одного боку, через диспропорції, а з іншого, – непрямий вплив мобілізації. Дефіцит робочої сили, особливо висококваліфікованої, спричинив формування структурних дисбалансів на ринках праці. Найбільша кадрова потреба спостерігалася у переробній промисловості (27,5 % всіх вакансій), торговельній галузі (13,0 %) та на транспорті (9,7 %) ⁵;

¹ Ситуація з біженцями в Україні / Портал оперативних даних про біженців УВКБ ООН. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дані станом на: 10.10.2023)

² Верховна Рада України. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік». Київ, 2022. 13 с. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>

³ Більше половини українців, що їдуть за кордон – зі Сходу та Півдня. Опитування. *Українська правда* (5.04.2022). URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/5/248106/>

⁴ Наскільки масштабною буде демографічна криза в Україні і як повернути біженців. *Texty.org.ua* (28.02.2023). URL: <https://texty.org.ua/fragments/109074/yakym-ye-masshtab-majbutnoyi-demografichnoyi-kryzy-v-ukrayini/>

⁵ У яких галузях на Львівщині найбільший дефіцит кадрів і скільки платять. *Щоденний Львів* (12.01.2023). URL: <https://daily.lviv.com/news/ekonomika/u-yakym-haluzyakh-na-lvivshchyni-naibilshyi-defitsyt-kadriv-i-skilky-platyat-106873>

- масштабні внутрішні переміщення населення (6,5 млн зареєстрованих ВПО на початку війни, а станом на вересень 2023 р. – 3,7 млн осіб⁶, загалом повернулось 4,6 млн осіб⁷), які обумовили критичні навантаження на внутрішній ринок праці, соціальну інфраструктуру у західних та центральних областях, зменшення пропозиції праці, втрату спеціалізованих фахівців у прифронтових регіонах. Регіональний розподіл ВПО за час війни дещо трансформувалася: в перші місяці 2022 року більшість втікачів приймали західні регіони України, зокрема Львівська й Закарпатська; у 2023 році спостерігається новий тренд, коли ВПО інтегруються в тих регіонах, де кращі можливості зайнятості. На кінець вересня 2023 р. лише 16,2 % від загальної чисельності ВПО перебували у Західному регіоні, тоді як 36,7 % у Східному, 14,2 % у Центральному, 13,9 % у Північному, 10,1 % у Південному регіонах та 10,3 % у м. Києві⁸);

- поглиблення проблеми депопуляції населення, а відтак – погіршення працересурсного потенціалу. Попри відсутність «твердої» статистики, можна з впевненістю стверджувати про наявність тривалої демографічної кризи в регіонах України, посиленої війною. Загалом процеси депопуляції (як з природних причин, так і через міграцію) вкрай негативно впливають на розвиток регіональних ринків праці, оскільки спричиняють: погіршення соціально-демографічної структури та скорочення частки економічно активного населення у регіонах (за даними Державної служби статистики України⁹ на початок повномасштабної війни найменша частка спостерігалась у Волинській області – 55,5 % усього населення у віці 15-70 років, а найбільша – у м. Києві (66,3 %)); зниження рівня зайнятості населення областей, який становив від 48,5 % до 61,6 % (у Волинській області та м. Києві відповідно); появу дисфункцій і дисбалансів на регіональних ринках праці, підсилених міграцією та зниженням економічної активності; зменшення соціальної захищеності та водночас збільшення соціальної вразливості у регіонах як наслідок неефективності ринку праці та значної тінізації зайнятості, що позбавляє зайнятих в таких умовах легальної оплати праці, якісних соціальних гарантій і страхового стажу (найвищий рівень неформальної зайнятості спостерігався у Рівненській та Чернівецькій областях – по 44,8 %, найнижчий – у Київській області (6,8 %));

- скорочення зайнятості та кількості робочих місць через припинення діяльності підприємств, звуження виробничих потужностей та релокацію бізнесу. Дестабілізаційні процеси торкнулися практично всіх галузей та регіонів. Вже на початку війни (станом на 11-13.03.2022 р.) в Україні повністю припинили діяльність 54 % підприємств, 25 % – майже зупинили свою діяльність, 21 % – провели релокацію (2 % – повністю, 12 % – частково, 7 % – у процесі), 31 % – не

⁶ Україна: опитування загального населення раунд 14. Оперативний звіт: демографічна статистика та географічний розподіл (3-25 вересня 2023 року). Міжнародна організація з міграції (ІОМ), 2023. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-14-operativniy-zvit-demografichna-statistika>

⁷ Чисельність зовнішніх (біженці) та внутрішніх (ВПО) мігрантів, що повернулися після переміщення впродовж принаймні двох тижнів, починаючи з лютого 2022 р., до своїх звичних місць проживання. Частка тих, хто повернувся з-за кордону, становила 25 % (станом на кінець вересня 2023 р.).

⁸ Там само.

⁹ Ринок праці (регіональна статистика) / Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

встигли її провести¹⁰. За рік війни за урядовою програмою релокації в більш безпечні регіони країни було переміщено 862 підприємства, 623 з яких вже відновили роботу на новому місці – найчастіше у Львівській (24%), Закарпатській (14,5%), Чернівецькій (9,8%) та Івано-Франківській (8,3%) обласних територіях. Проте 239 релокованих підприємств свою діяльність так і не відновили¹¹. Скорочення зайнятості стало найбільш значущою зміною на регіональних ринках праці України. Пік скорочення припав на другий квартал 2022 р. і становив 18% до попереднього кварталу. Більшість таких підприємств знаходилася на територіях, які були окуповані в перші місяці війни: у Луганській області скорочення кількості небюджетних підприємств у другому кварталі 2022 р. становило 77%, Донецькій – 56%, Херсонській – 51%, Харківській – 39%, Запорізькій – 30%, Миколаївській – 28%, Київській – 15%, Чернігівській – 14%, Сумській – 12%. Загалом за підсумками 2022 р. кількість небюджетних підприємств у регіонах України скоротилася на 21,3%, що призвело до зменшення чисельності працюючих на небюджетних підприємствах на 15% або на 6,65 млн осіб та чисельності працюючих за наймом у фізичних осіб-підприємців – на 28% або на 604 тис. осіб. Більша частина скорочень (23%) припала на Луганську (де кількість працюючих на небюджетних підприємствах зменшилася на 83%), Донецьку (на 60%), Запорізьку (на 38%) та Херсонську (на 80%) області¹².

При тому, на підприємствах, які не припинили свою діяльність, у 2022 р. було скорочено ще біля 5% персоналу та ця проблема стала характерною для переважної більшості регіонів країни, зокрема за підсумками 2022 р. було відсутнє або незначне (до 1%) скорочення чисельності зайнятих на працюючих підприємствах лише у Полтавській, Хмельницькій, Волинській, Івано-Франківській та Тернопільській областях. У галузевому аспекті найбільше скорочення персоналу працюючих підприємств припадало на будівництво і сектор нерухомості (до 18%) та добувну промисловість і сектор надання послуг (до 8%)¹³.

У територіальному аспекті суттєвих деструктивних змін зазнала економіка східних областей України (зруйновано найбільші сталеливарні заводи у Маріуполі, Авдіївський коксохімічний завод, об'єднання «Азот» у Северодонецьку та інші підприємства), тоді як наслідки війни на заході України значно менші. Водночас серед різних секторів і галузей реальної економіки найбільшого удару зазнала промисловість. Наприклад, російські ракети зруйнували всі основні нафтопереробні заводи, і, навпаки, ІТ-галузь залишилась практично неушкодженою: кількість вакантних місць там така сама, як і до війни.

¹⁰ Як держава може підтримати бізнес в умовах війни. *Економічна правда* (20.03.2022). URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/20/684363/>

¹¹ Бережна Т. За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств. *Міністерство економіки України* (02.03.2023). URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&title=ZaRikViiniVBilsh>

¹² Ринок праці України 2022-2023: стан, тенденції та перспективи. К.: Державна служба зайнятості України, Федерація роботодавців України, Міністерство освіти і науки України, Європейський банк реконструкції та розвитку, Фонд міжнародної солідарності (Solidarity Fund PL), 2023. 170 с.

¹³ Там само.

Такий нерівномірний вплив збільшив територіально-галузеві дисбаланси в Україні та посилив ще довоєнні структурні диспропорції на ринках праці.

На тимчасово окупованих територіях та у прифронтових регіонах скорочення робочих місць відбулося головно з причин зруйнування, пошкодження або релокації підприємств. Тоді як ця проблема стала характерною й для суб'єктів господарювання центральних і західних областей України через труднощі транспортування і збуту продукції (особливо південних регіонів у підсумку блокування портів та західних областей через посилення навантаження на кордонах), інфляційні процеси та проблеми з фінансуванням, погіршення інфраструктури (у т. ч. транспортної і логістичної), перебої з енергетикою, ПММ, зниження купівельної спроможності та зменшення чисельності населення і звуження у підсумку цих процесів на внутрішнього ринку. Тенденції, що вже намітилися та очікуються за умов подовження воєнних дій, ведуть до подальшого зниження ділової активності в країні, а, відтак – до скорочення робочих місць, посилення праценадлишкової кон'юнктури ринку праці як на територіях, дотичних до воєнних дій, так і в регіонах, що на сьогодні перебувають у відносному тилу, адже знижується купівельна спроможність населення і суб'єктів господарювання, що призводить до втрати замовлень (головного проблемного аспекту в організації виробництва та бізнесу: вже зараз ця проблема актуальна для 50 % вітчизняних суб'єктів господарювання). Однак, іншою суттєвою перешкодою все активніше стає нестача потрібного за професійно-кваліфікаційним рівнем персоналу (17% представників вітчизняного бізнесу бракує працівників, а 15 % визначають провідною потребою в збереженні ключових співробітників)¹⁴;

- зростання прекаризації на ринку праці. В умовах війни загострилися проблеми прекаризації праці, пов'язані з двома ключовими аспектами – зростанням вразливості і незахищеності працівників на ринку праці та забезпеченням зайнятості уразливих груп населення (осіб з інвалідністю, ВПО, ветеранів війни). Інвалідність в Україні мають 2,7 млн цивільних осіб і майже 500 тисяч учасників бойових дій¹⁵, причому чисельність останніх стрімко збільшується. Зайнятість цієї групи населення значно варіюється в регіональному зрізі. Станом на лютий 2023 р. найбільш значними залишаються частки осіб з інвалідністю в загальній кількості зайнятих на підприємствах у Чернігівській, Черкаській і Житомирській областях (10-11%), тоді як у прифронтових регіонах (Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Кіровоградська області) рівень зайнятості цієї категорії населення найнижчий – від 4 до 6 %¹⁶. Це пов'язано з тим, що на сході та півдні України (через близькість бойових дій) загальна кількість вакансій відчутно скоротилася. Так само суттєво зменшилися можливості фінансування створення робочих місць для осіб з

¹⁴ Діагностування стану українського бізнесу під час повномасштабної війни Росії з Україною: Аналітичний звіт *Gradus Research Company*, 2022. URL: https://gradus.app/documents/188/BusinessInWar_Gradus_KSE_Report_30032022_ua.pdf.

¹⁵ Абдулліна М. Адаптація робочих місць для людей з інвалідністю. *Економічна правда*, 6 березня 2023 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/6/697696/>

¹⁶ Судаков М., Лісогор Л. Ринок праці України 2022–2023: стан, тенденції та перспективи. Звіт / ДСЗ України, Федерація роботодавців України, МОН України, ЄБРР, Фонд міжнародної солідарності, 2023, 170 с.

інвалідністю.

Забезпечення зайнятості ветеранів війни також є важливим завданням адаптації українського ринку праці до сучасних і майбутніх викликів. Зокрема, ветерани й учасники війни націлені на отримання роботи. Найбільші частки зайнятих ветеранів у загальній кількості працівників підприємств зафіксовані у Миколаївській (3,5 %), Сумській і Волинській (по 3,3 %), Харківській і Запорізькій областях (у межах 3,2 %). Найменшим залишається відсоток працюючих ветеранів на території Чернівецької, Одеської областей та м. Києва (1,1%). Це свідчить про серйозні ризики, з якими можуть стикнутися під час пошуку роботи представники цієї соціальної групи у перспективі¹⁷;

- **розвиток галузево-структурних дисбалансів та посилення кадрових проблем на ринках праці регіонів.** Ключовими викликами для регіонів у короткостроковому періоді є перш за все посилення дисбалансів на регіональних ринках праці через скорочення робочих місць, зростання безробіття, загострення соціальної вразливості, зниження безпеки праці і захищеності зайнятості, звуження трудового потенціалу у підсумку втрати людських ресурсів. Західні, зокрема прикордонні, області України завжди вирізнялися вищою інтенсивністю міграційних процесів, що є одним із вирішальних факторів формування згаданих дисбалансів. Значний розрив спостерігається у забезпеченні робітничими кадрами. Потреби на регіональних ринках праці не відповідають наявній пропозиції робочої сили. Для прикладу, у Львівській області на сьогодні зафіксовано майже 550 (до війни – близько 300) вакансій швачки (кравця, закрійника)¹⁸. При тому що у регіоні функціонує 10 освітніх закладів (з них 2 у Львові), які готують таких фахівців. Причина полягає у зовнішній трудовій міграції до країн ЄС, де пропонується вищий рівень заробітної плати, додатковий соціальний пакет, кращі умови праці та інші переваги;

- **погіршення кадрового потенціалу суб'єктів господарювання.** На тлі загальних потрясінь, спричинених воєнними діями, відбувається звуження трудоресурсного потенціалу країни та регіонів, послаблюється конкурентоспроможність робочої сили через погіршення її якісних параметрів. Частково це пов'язано з якістю підготовки кадрів та ступенем взаємодії системи освіти з ринком праці. Страждає як кваліфікація потенційної робочої сили, так і затребуваність фахівців (через недостатню гнучкість і мобільність закладів освіти, дефіцит діалогу з роботодавцями, недостатність практичної підготовки майбутніх кадрів – «теоретизованість» навчання). Тому ситуація часто виглядає таким чином: існує багато закладів освіти (серед них дуже багато дрібних вузькопрофільних), які безперечно набирають абітурієнтів, ті, своєю чергою, після закінчення навчання не мають роботи за фахом (особливо це стосується випускників закладів вищої освіти (ЗВО)), бо місцевий ринок переповнений випускниками попередніх років. У результаті склалася тенденція декваліфікації

¹⁷ Друге анонімне онлайн-опитування серед ветеранів та діючих військовослужбовців «Портрет ветерана. Блок «Потреби ветеранів» (6-12 лютого 2023 р.) / Міністерство у справах ветеранів України, Український ветеранський фонд. URL: <https://veteranfund.com.ua/doc/6-12-02-23.pdf>

¹⁸ Які вакансії та зарплати пропонують на Львівщині. *Media-хаб «Твоє місто»* (11.06.2023). URL: https://tvoemisto.tv/news/yaki_vakansii_na_lvivshchyni_ie_aktualnymy_ta_yaku_zarplatu_proponuyut_150206.htm.

кадрів або так званий «професійний дауншифтинг», коли 34 % випускників ЗВО зайняті не лише не за фахом, а тими видами діяльності, які не потребують вищої освіти. У випадку випускників ЗПТО частка зайнятих за іншою спеціальністю – в межах 20 %¹⁹.

Ще однією проблемою якості підготовки кадрів є практика слідування трендам і відкривання багатьма закладами освіти популярних спеціальностей, абсолютно не властивих їх профілю і освітнім можливостям. Наприклад, підготовка економістів у медичному закладі освіти. На виході – неконкурентоспроможна робоча сила, котра поповнює лави безробітних, розбалансовуючи ринок, або стає міграційним ресурсом для інших країн. Тому тут важливими є система моніторингу і контролю якості освіти, оптимізація мережі закладів освіти та налагодження діалогу системи освіти із роботодавцями для вивчення їх потреб та запитів;

- *нові системні виклики – наслідки дестабілізації регіональних соціально-економічних систем.* Головно йдеться про такі тенденції, як еміграція вузькоспеціалізованих та висококваліфікованих фахівців, відтік «мізків» та інтелектуального капіталу, а також зовнішня міграція бізнесу, підприємницького капіталу, ноу-хау, інновацій, об'єктів інтелектуальної власності і т. п.

Тренд явної чи прихованої міграції бізнесу за кордон був характерним для регіонів України ще до повномасштабної війни. Наприклад, у 2021 р. більша частина іноземного бізнесу у Польщі велася українськими підприємствами²⁰; на кінець січня 2022 р. у Польщі діяло 21,8 тис. компаній з українським капіталом, що у 2,5 рази більше, ніж німецьких підприємств, та у 5 разів, ніж нідерландських, чому також сприяла політика урядів окремих країн ЄС щодо підтримки українських промислових підприємств і створення нових робочих місць на окремих територіях. За січень-лютий 2022 р. до Польщі було релоковано 100 українських підприємств²¹, а за даними Міністерства економіки України, 5 % бізнесу²² мігрувало за кордон від початку війни і ця тенденція продовжується. Переважно це підприємства креативної індустрії, ІТ-сфери, легкої промисловості. Ці процеси супроводжуються також вибуттям висококваліфікованих фахівців, у т. ч. підприємств стратегічних галузей економіки, з унікальними ресурсами, технологічним та інноваційним потенціалом, що у перспективі матиме негативні наслідки для регіональних економік.

¹⁹ Проект регіонального розвитку “Моніторинг реалізації інтелектуального потенціалу випускників ВНЗ і ПТНЗ прикордонного регіону: соціальне партнерство, державне і регіональне замовлення”. URL: <https://intellectlviv.com/site/zpto#BoxStatisticAjax>

²⁰ Українські фірми в Polsce – jest ich już ponad 20 tys. Kolejne uciekają przed wojną do Polski. URL: <https://obserwatorgospodarczy.pl/2022/03/25/ukrainskie-firmy-w-polsce-jest-ich-juz-ponad-20-tys-kolejne-uciekaja-przed-wojna-do-polski/>

²¹ Кількість іноземних підприємств. URL: <https://stat.gov.pl/>

²² Кожна 20 компанія евакуюється за кордон. Як війна вплинула на український бізнес. *Ліга бізнес*. URL: <https://biz.liga.net/ua/ekonomika/all/article/gosudarstvo-svoeobraznyy-koll-tsentr-kak-biznes-ubegaet-ot-voyny-na-zapad-ukrainy>

Пріоритети та інструменти політики стабілізації регіональних ринків праці і сфери зайнятості України

В умовах війни та її наслідків для ринку праці й сфери зайнятості регіонів України, органам державного управління та місцевого самоврядування слід активувати економічний інструментарій регулювання заради збереження ключових структурних характеристик ринку праці, існуючих робочих місць і можливостей для працевлаштування, самозайнятості, наявного людського і зокрема працересурсного капіталу, однак і раціонального використання потенційно нових можливостей.

Стратегічними пріоритетами (орієнтирами) регіональної політики мають стати:

- вирівнювання дисбалансів регіональних ринків праці та стабілізація просторового розвитку економіки України;
- зниження рівня безробіття населення у регіонах із працenaдлишковою кон'юнктурою;
- створення якісних безпечних робочих місць і залучення додаткових людських ресурсів у регіони із працедефіцитною кон'юнктурою;
- збалансування професійно-кваліфікаційних характеристик попиту і пропозиції праці;
- підвищення ефективності, безпечності та інклюзивності праці за рахунок забезпечення зайнятості та адаптації на ринку праці:
 - демобілізованих,
 - ветеранів та інвалідів війни,
 - осіб з інвалідністю,
 - ВПО,
 - зовнішніх реемігрантів;
- підвищення соціально-трудової захищеності найбільш вразливих категорій населення.

Інструментарій політики регулювання регіональних ринків праці і сфери зайнятості у контексті стабілізації просторового розвитку економіки України має орієнтуватися на подолання головних викликів, ризиків та загроз функціонування ринку праці і їх впливу на регіональну економіку. З такої позиції інструменти регіональної політики доцільно формувати й реалізувати за напрямами:

1) *протидія наслідкам негативного впливу повномасштабної війни на ринок праці й сферу зайнятості*. Інструментами цього напряму слугують:

- створення нових робочих місць через поживавлення місцевого економічного розвитку (засобами відкриття індустріальних парків, виробничо-складських та торговельних хабів; створення центрів акумуляції й ініціалізації нових бізнес-активностей, особливо у громадах, віддалених від обласного центру та на сільських територіях);

- стимулювання дистанційних форм зайнятості з подальшим поверненням зовнішніх мігрантів (як умовних біженців від війни, так і трудових мігрантів) на попередні місця праці (через запуск механізмів реверсної трудової міграції та релокації бізнесу з-за кордону, розвиток сегменту ринку віртуальної і креативної зайнятості);

- посилення гнучкості ринку праці та оптимізація трудових відносин (розвиток ринку нестандартних (гнучких) форм зайнятості (мобільна, віртуальна, комбінована тощо), нестандартного режиму роботи (з нефіксованим робочим часом) і самозайнятості через стимулювання ініціативності населення у створенні суб'єктів малого та середнього підприємництва);

- стимулювання зайнятості ВПО (використання потенціалу ВПО та релокованого бізнесу через активізацію політики забезпечення ВПО зайнятістю, їх перекваліфікацію та адаптацію до місцевого ринку праці, підтримку в започаткуванні та розвитку власного мікро- та/чи малого бізнесу, зростання трудової мобільності та адаптивності ВПО);

- нарощення потенціалу саморегулювання ринку праці (підтримання тенденцій до: (а) «дебюрократизації» соціально-трудова відносин (СТВ) і зниження рівня державного втручання в індивідуальні відносини у сфері праці; (б) спрощення трудового законодавства у сфері найму, зокрема за рахунок запровадження широкого спектру трудових договорів (короткострокових, сезонних, дистанційних, учнівських, домашніх працівників); (в) дерадянізації законодавства про працю, що передбачає створення рівних правил на ринку праці й балансування інтересів працівників і роботодавців, надання стимулів для розвитку соціально відповідального бізнесу, інвестування в національну економіку, спрощення входу-виходу з трудових відносин у поєднанні з ефективними механізмами захисту від раптової втрати роботи, полегшення пошуку нового місця праці та зниження рівня безробіття);

- ув'язка процесів релокації бізнесу та зайнятості на релокованих підприємствах (посилення співпраці релокованих підприємств з місцевими органами влади та інфраструктурою ринку праці в межах реалізації урядової Програми релокації підприємств; залучення коштів міжнародних фондів та урядів іноземних держав для створення нових робочих місць, для прикладу, в рамках підписаного у березні 2023 року Меморандуму про взаєморозуміння з Норвезькою радою у справах біженців (NRC) щодо надання фінансової допомоги підприємствам, релокованим передусім у Львівську і Тернопільську область);

- стимулювання поживавлення економічної активності, розвиток малого бізнесу (забезпечення сприятливих умов для відкриття, ведення і розвитку малого підприємництва через реалізацію фінансових інструментів (міжнародна фінансова допомога, державні та регіональні програми підтримки підприємництва, фінансування за допомогою кредитних спілок, схеми гарантування кредитів, векселі, факторинг, лізинг тощо) і нефінансових інструментів (інформаційне забезпечення щодо можливостей грантової програми ЄС «U4Business: відновлення, конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП» для малих підприємств, які постраждали від повномасштабного вторгнення, рамкової програми ЄС з досліджень і інновацій «Горизонт Європа» на 2021-2027 рр., урядового проекту

«Робота, що охоплює грантові програми, спрямовані на стимулювання підприємницької діяльності та створення робочих місць»;

2) *формування потенціалу повоєнної відбудови регіональних ринків праці та створення нових можливостей для зайнятості і самозайнятості населення.* Інструментами цього напрямку слугують:

- системна модернізація політики зайнятості населення та її економічного інструментарію (публічне та приватне інвестування у нові якісні робочі місця у стратегічних галузях і пріоритетних для місцевого (у т. ч. гірські, віддалені, сільські території) економічного розвитку видах економічної діяльності; державно-приватне партнерство в секторі розвитку інфраструктури; фінансово-податкові стимули для бізнесу при створенні нових робочих місць; розширення обсягів та можливостей регіональної й місцевої фінансово-кредитної підтримки соціально відповідального бізнесу (головно в частині державних гарантій за кредитами, пролонгування та/чи компенсації частини витрат на залучення фінансово-кредитного ресурсу); державні закупівлі; стимулювання імпортозаміщення та локалізації виробництва);

- проактивна економічна політика структурного реформування пропозиції праці (впровадження економічних інструментів допомоги підприємствам у підвищенні кваліфікації професійно-технічного персоналу; використання можливостей та переваг, організаційно-управлінських засад колективно-договірного підходу для вирішення стратегічних завдань розвитку закладів та системи професійної (професійно-технічної) освіти (наглядові ради, громадські формування, соціально-трудове та освітнє партнерство, залучення асоціацій роботодавців, використання інституту кваліфікацій, створення агентств координації і взаємодії, галузево-професійні експертні комісії, ради з розвитку кваліфікації та професійних навичок));

- підтримка зайнятості найбільш постраждалих і вразливих верств населення (пільгові умови працевлаштування; пом'якшення норми про випробування при прийомі на роботу зазначених груп населення в частині скорочення тривалості випробувального терміну та гарантії оплати праці; розширення дотаційної підтримки державними органами влади роботодавців, котрі створюють спеціальні робочі місця для людей з інвалідністю, наймають ВПО та працевлаштовують ветеранів війни; «ваучери навчання» для вразливих категорій населення (учасників бойових дій, звільнених з військової служби, інвалідів, ВПО, фізично постраждалих осіб), старших 45 років і зі стажем роботи понад 15 років);

- покращення умов для відновлення економіки приймаючих громад (залучення можливостей міжнародних організацій щодо відновлення громад, зокрема різних ініціатив у межах проекту Програми розвитку ООН «Підтримка швидкого економічного відновлення українських муніципалітетів (SRER)», проекту «EU4Recovery – Розширення можливостей громад в Україні»; створення просторів для місцевого та переміщеного бізнесу (за прикладом відповідного простору – SERVICE HUB у Лозівській громаді Харківської області); долучення населення до проекту уряду з виконання суспільно корисних робіт «Армія відновлення»);

- посилення інституційної спроможності ринку праці та соціального діалогу

(формування засад та впровадження механізму функціонально-суб'єктної інтеграції його суб'єктів, як базових, так і залучення до цього процесу профспілок, бізнес-асоціацій, організацій роботодавців, профільних громадських організацій, наукових структур; модернізація організаційно-управлінської структури Державної служби зайнятості (ДСЗ) і системи якості послуг через удосконалення комунікаційних схем між учасниками ринку праці та ДСЗ, забезпечення прозорості та відкритості діяльності через імплементацію європейської програми «близькість до контрагентів», що дозволить підвищити рівень довіри до ДСЗ);

3) *подолання існуючих системних проблем і перешкод у функціонуванні регіональних ринків праці, адаптація до сучасного інноваційно-технологічного прогресу суспільства.* Інструментами цього напрямку слугують:

- цифровізація СТВ, систем обліку і контролю (цифрова трансформація зайнятості і соціально-трудова відносин; перехід на електронні трудові книжки, ведення та зберігання електронної звітності з питань зайнятості, оплати праці, квот щодо прийняття на роботу громадян, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню та ін.);

- стимулювання переходу на формування гібридних робочих просторів та збільшення частки дистанційної зайнятості (організація і поширення таких практик в системі адміністративного персоналу, фахівців та службовців підприємств і організацій державної та комунальної форм власності; надання ваучерів для суб'єктів господарювання, які залучають послуги консалтингу в сфері управління персоналом; запровадження коефіцієнтів, понижуючих вартість комунальних, орендних та ін. послуг, у разі впровадження дистанційної зайнятості; підтримка діяльності бізнес-асоціацій та офісних центрів, які виділяють частину площ під коворкінги, мобільні робочі місця тощо);

- автоматизація виробництва, роботизація, діджиталізація зайнятості (через розширення спектру та покращення доступності програм лізингу, зовнішньої технічної та фінансової допомоги, створення майданчиків (індустріальні парки, техніко-впроваджувальні промислові зони, кластери і т. п.) розміщення і розвитку роботизованих виробництв; покращення співпраці суб'єктів реального сектора регіональної економіки та ІТ-сфери (засобами створення венчурних фондів, фінансування стартапів, державно-приватного партнерства тощо);

- узгодження завдань та потенціалу розвитку ринку праці зі становленням Індустрії 5.0, смарторієнтованим регіональним та місцевим розвитком, зі застосуванням можливостей регіональної інвестиційної, інноваційно-технологічної політики, модернізації регіональної промислової політики (у пріоритеті мають стати упровадження та розширення сфер застосування штучного інтелекту, машинного навчання, доповненої реальності, Інтернет-речей, сенсорів; практик активної підготовки фахівців таких професій, як тренери штучного інтелекту, дизайнери віртуальної та доповненої реальності, біо- та геноінженери, аналітики Інтернет-речей, розум-тренери і т. п.);

4) *нівелювання структурних асиметрій регіональних ринків праці.*

Інструментами цього напрямку слугують:

- економічне стимулювання створення нових робочих місць, стандартизації їх якості та оплати праці, узгодженої з її ефективністю (розроблення масштабних загальнодержавних та регіональних програм заохочення повернення мігрантів та їх реінтеграції в українське суспільство з передбаченням створення нових якісних робочих місць для стимулювання повернень; забезпечення умов для використання «міграційних облігацій» з метою цільового спрямування грошових трансфертів трудових мігрантів у реальний сектор економіки, що забезпечить створення нових робочих місць і підвищення ефективності використання міграційного капіталу);

- організаційно-економічні заходи з усунення асиметрій на ринку праці та в системі регулювання СТВ (реалізація заходів з усунення дисбалансів попиту та пропозиції на ринку праці на підставі проведення національних і регіональних обстежень роботодавців (з питань якості підготовки випускників і потреб у кадрах) та випускників закладів вищої і професійно-технічної освіти (щодо їх працевлаштування і задоволеності якістю професійної підготовки); введення системи постійного моніторингу зайнятості випускників та створення на його основі інтегрованої інформаційно-аналітичної бази з метою встановлення відповідності потреб ринку праці і пропозиції фахівців, яку забезпечує система освіти, можливостей реалізації людського потенціалу країни/регіону/громади і зменшення міграційних втрат, а також з метою використання результатів моніторингу при формуванні державного замовлення на підготовку фахівців);

- впровадження інклюзивної моделі бізнесу та зайнятості (стимулювання інклюзії бізнесу до розвитку системи підготовки фахівців; розширення мережі мобільних центрів зайнятості для віддалених громад (високотехнологічні автомобілі на балансі обласних центрів зайнятості, що покликані пришвидшити пошук роботи та закриття вакансій, підвищити поінформованість мешканців віддалених громад про можливості організації власної справи чи навчання в закладах освіти України; розширення можливостей грантової підтримки українських жінок та молоді у їх бізнес-ініціативах (програма мережі центрів Дія.Бізнес «Відважна», грантова програма ГС «Бізнес мережа сільських жінок України», молодіжні ініціативи Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів IREX, Career Hub, UWE Hub); ухвалення закону щодо стимулювання працевлаштування людей з інвалідністю);

- подолання макроструктурних дивергенцій регіональних ринків праці України та ЄС, становлення і спільне регулювання розвитку транскордонного ринку праці (покращення умов праці, соціальної захищеності та умов перебування у країнах ЄС українських мігрантів на основі спільних міждержавних і міжрегіональних програм та проєктів; залучення підтримки європейських країн – найбільших реципієнтів робочої сили з України у створенні нових якісних робочих місць в Україні в межах домовленостей щодо транскордонної співпраці; активізація участі українських підприємств у платформі з пошуку бізнес-партнерів у країнах ЄС *Leverist.de*).